

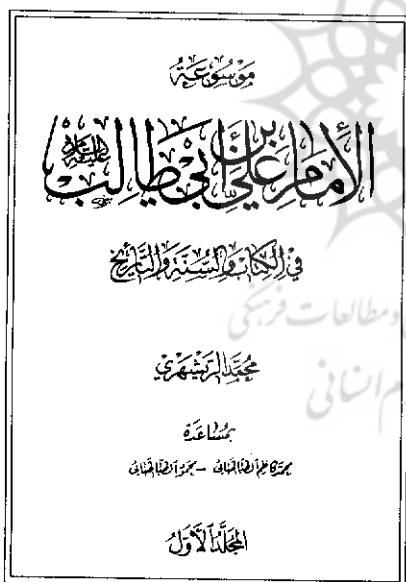

دانش نامه^ع

«امام علی (ع) در

قرآن و حدیث و تاریخ»

به کوشش : محمد قنبری

موسوعة الامام علی بن ابی طالب فی کتاب و السنّة و التاریخ^۱، با طرّحی نو، پردازش ابتکاری و نظمی جدید و کارآمد، سیره علوی و تاریخ حیات کامل ترین انسان و برجسته ترین مؤمنان و بزرگ ترین چهره تاریخ اسلام پس از رسول خدا(ص) را در شانزده بخش در اختیار جستجوگران معارف علوی قرار داده است. این مجموعه با نزدیک به ۴۵۰۰ صفحه در دوازده مجلد، حاوی ۶۷۳۸ متن حدیثی و تاریخی با بیش از ۳۰۰۰۰ نشانی و فراهم آمده از

۱. موسوعة «امام علی بن ابی طالب فی کتاب و السنّة و التاریخ»، محمد الریشهری (بمساعدة: السید محمد کاظم الطباطبائی و السید محمود الطباطبائی نژاد، قم: دارالحدیث، ۱۳۷۹ش/ ۱۴۲۱ق، ج ۱۲.

این کتاب، با عنوان دانش نامه «امام علی (ع) در قرآن و حدیث و تاریخ» در دوازده جلد در دست ترجمه است که ترجمه مجلد چهارم آن، با عنوان سیاست نامه امام علی (ع) منتشر شده است.

قریب ۵۷۰ منبع شیعی و اهل سنت است: ۳۲۰ منبع اهل سنت و ۲۵۰ منبع شیعی. تدوین این مجموعه - که حاصل کار گروهی به روش نوین و با استفاده ترکیبی از کتاب و رایانه است -، بیش از ده سال به درازا کشیده و افزون بر قرآن کریم و منابع و متون اصلی، از بسیاری از تحقیقات جدید و پژوهش های نوین، سود جسته است. مؤلف این موسوعه و همکاران وی، در زمینه کاری خود، با استقصا و تتبع فراوان، همه منابع تاریخی، تفسیری و حدیثی مربوط به موضوع را بررسی کرده و سپس بهترین متن ها را برگزیده اند. گزینش و عرضه متون - آن گونه که در مقدمه کتاب گفته شده - با توجه به قواعد معمول در فقه الحدیث و نقد متون تاریخی صورت گرفته و در مقام رد و اثبات نقل قول ها و آرای محدثان و مورخان، از تناظر و تعاضد مضمونی متن ها نسبت به یکدیگر و نیز سنجش با عقل و قرآن و سنت، استفاده شده است. از این رو، تاریخ را از روایات جعلی و متون غیر مقبول و غیر معقول پیراسته و یا با توضیح و تبیین متون دشوار و دیرباب به تنقیح و پالایش و یا پذیرش آنها کمک کرده اند.

مؤلفان، در عرضه احادیث و برای جلوگیری از تکرار متون مشابه، از نظامی جدید استفاده و به متن های نزدیک به متن، تحت عنوان «نحوه» و به متن های کم ارتباط تر، با عنوان «راجع» اشاره نموده اند.

دانش نامه امام علی (ع)، تنها گردآوری سخنان آن حضرت و متون تاریخی نیست؛ بلکه با شناختی که از شخصیت و زندگی حضرت، از تولد تا شهادت، و نیز زمان و مکان صدور سخنان گهربار امام علی (ع) ارائه می دهد، این امکان را برای خواننده فراهم می آورد تا معنای اصلی و عمق و چرایی مواضع و سخنان امام را دریابد. به عنوان نمونه، به این پرسش که چرا امام علی (ع) به تعریف از خود و تزکیه نفس می پردازد، این گونه پاسخ می دهد که: امام، درگیر یک جنگ تبلیغاتی شدید با معاویه بود و در مقابله با شبهه پراکنی ها و شایعه سازی های وی و تنها برای ابراز حقیقت و ایجاد معرفت در پیروان خود و هدایت دشمنانی که با شخصیت و خصوصیات او بیگانه بودند، گوشه هایی از شخصیت واقعی و فضایل خود را بیان می کند.

بر این اساس، بیان‌های سودمند و گاه حجیم کتاب، در جایگاه خود و مرتبط با فصل‌ها و متون اصلی قرار گرفته‌اند تا خواننده به تحلیلی جامع، همه‌سویه و مستند برسد. بیشتر این بیان‌ها، همچون بسیاری از فصل‌های کتاب، درباره‌ی نیازهای روز و در مقام پاسخگویی به بسیاری از شبهه‌ها و پرسش‌های جامعه‌ی کنونی مسلمانان نوشته شده است، همچون: «بینش سیاسی امام»، «اصلاحات علوی»، «روانکاوی خوارج» و نیز «روزگار تنهایی و محنت امام» و «نحوه‌ی برخورد ایشان با مخالفان». از دیگر افزوده‌های مهم کتاب می‌توان به وجود نه نقشه در کتاب اشاره نمود که زوایای جغرافیایی حوادث را روشن می‌کنند و خواننده را با تاریخ مصور، آشنا می‌سازند. نقشه‌های ۱ و ۲، موقعیت جغرافیایی غدیر خم و طریق حجة الوداع، نقشه ۳، قلمرو سیاسی حکومت امام علی (ع) و نقشه‌های ۴، ۵ و ۶، پیکارهای سه‌گانه حضرت و خط سیر دو سپاه امام و معاویه، نقشه ۷، غارت‌های سپاه معاویه در مناطق گوناگون عراق و عربستان، و نقشه‌های ۸ و ۹، محل دقیق مراکز حکومتی کارگزاران خلافت علوی را می‌نمایانند.

بخش اول: أسرة الإمام علی (ع)

در بخش اول، از نیاکان آن حضرت سخن گفته شده است و از: محیط رشد و زندگانی خصوصی مولا، شخصیت پدر و مادر آن حضرت، نام‌ها، کنیه‌ها، لقب‌ها، سیرت و صورت، ازدواج، زنان و فرزندان علی (ع).

بخش دوم: الإمام علی (ع) مع النبی (ص)

این بخش، نشان می‌دهد که مولا دوش به دوش رسول اکرم از آغازین روزهای بعثت تا هنگام رحلت، برای حاکمیت اسلام در جامعه با تمام توان کوشید و در تمام صحنه‌ها با رسول الله (ص) همراه شد و در تمام دشواری‌ها برای رفع بن‌بست‌ها پیشتاز بود. این فصل، نشان می‌دهد که علی (ع) در دفاع از دین، گسترش اسلام، حراست از پیامبر و نگرهبانی از آیین نوپای الهی، استوار بود و نستوه، و از هیچ

کوششی در رساندن این آیین الهی به مقصد و مقصود، دروغ نورزید.

بخش سوم: جهود النبی (ص) لقیادة علی بعده

در این بخش، نشان داده شده است که حادثه «غدیر»، اوج کوشش مستمر پیامبر در ابلاغ دین بوده است و بر این نکته تأکید شده است که پس از آن نیز پیامبر (ص) از این مهم، غفلت نورزید و تا آخرین لحظات عمر، بر آن تأکید کرد. گو این که تدبیرهای نهایی آن رسول انسانیت و آهنگ آن بزرگوار برای کتابت وصیت و استوارسازی آنچه بارها در طول سال‌های سال بر آن تأکید ورزیده بود، به گونه‌ی وصیتی مکتوب، در فضای غوغا آلود اطرافیان به ثمر نرسید و نیز اعزام سپاه اُسامه که تدبیری دیگر بود در این زمینه؛ اما با این همه، در همین دو جریان نیز پیامبر با گفته‌ها و اشاره‌ها حقیقت را عیان ساخت. در این بخش، از این سرگذشت، سخن رفته و نکات مهمی بر اساس اسناد و مدارک استوار فریقین، گزارش شده است.

بخش چهارم: الإمام علی (ع) بعد النبی (ص)

در این بخش سؤال‌هایی از قبیل علت تحقق نیافتن آنچه رسول خدا (ص) برای آینده رقم زده بود و سکوت امام (ع) بعد از رحلت رسول گرامی اسلام تا حکومت وی پاسخ داده شده است. زمینه‌ها و علل و نادیده انگاشتن رهنمودهای پیامبر درباره‌ی آینده امت و رهبری مولا در این بخش، بازشناسی شده است و ضمن گزارش سیر حوادث پس از پیامبر (ص) و روزگار خلافت عثمان و خیزش مردم علیه او، چگونگی و چرایی مواضع حکیمانه امام حکیمان، تشریح و تبیین شده است.

بخش پنجم: سیاست الإمام علی (ع)

در این بخش، درباره‌ی چگونگی رسیدن امام (ع) به زمامداری، آغاز اصلاحات، مبانی امام (ع) در دگرگونی‌ها و اصلاحات و بازتاب‌های آن در جامعه به تفصیل سخن رفته است. بازشناسی محوری‌ترین مبانی امام (ع) در اصلاحات در زمینه‌های

مختلف: فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، قضایی و امنیتی، از جمله بحث‌های مهم این بخش است. دیدگاه‌های امام(ع) در پیوند با سیاست، عوامل استوارسازی حکومت‌ها، علل و عوامل تزلزل و دگرگونی حکومت‌ها، چگونگی همکاری دولت‌ها با هم و... از جمله بحث‌های این بخش از کتاب است.

بخش ششم: حُرُوبِ الْإِمَامِ عَلِيٍّ (ع)

در این بخش، چرایی و چگونگی برآمدن فتنه‌هایی که در زمان خلافت علی(ع) سر برآوردند و ریشه‌ها و پی‌آمدهای آنها بررسی گردیده است و فتنه‌های ناکثین، قاسطین و مارقین که به واقع بازتاب حرکت اصلاحی امام(ع) و موضع اصولی و انعطاف‌ناپذیر آن بزرگوار در برابر حقوق الهی و حقوق مردم و ارزش‌ها بودند، تبیین و تشریح و گزارش شده‌اند.

گزارش برخی از زوایای فکری، روحی و مواضع سیاسی فتنه‌انگیزان در این بخش، از نکات بدیع و ناگفته‌ای برخوردار است، از جمله: بحث از «تعمق» و تبیین دقیق آن در جریان رویارویی با خوارج نهروان. این بحث، بدان گونه که در این پژوهش آمده است و در پرتو اسناد تاریخی و رهنمودهای روایی بازشناسی شده است، سخنی است نو و تحلیلی بکر و بدیع. این بخش، از جمله آموزنده‌ترین بخش‌های کتاب است.

بخش هفتم: آیام التخاذل

در بخش هفتم، از سال‌های ابتدایی حکومت امیرالمؤمنین - که یکسر درگیری بود و رویارویی آن حضرت با فتنه‌انگیزان - سخن رفته است. سخنان امام در این روزگار، آکنده است از سوز و گداز تنهایی، رنج و شکنجه روزگار. در این زمان، مصر سقوط کرد؛ پاک‌ترین و کارآمدترین و دلیرترین یار وفادارش (مالک اشتر)، شهد شهادت نوشید و قلب امام را فشرده و جانش را افسرد. این بخش، گزارش تنهایی امام، مرثیهٔ مظلومیت او، و انعکاس فریادهای تنهایی آن بزرگوار است. این

بخش، نشان می دهد که در این روزگار، دیگر از آن رویکرد گسترده آغازین، خبری نبود. مردم از حضور در جبهه ها تن می زدند و فراخوانی های امام را پاسخ نمی گفتند. گلایه های مکرر امام از مردمان، نشانگر گران جانی، دنیازدگی و سستی مردمان آن روزگار است.

بخش هشتم: استشهاد الإمام علی (ع)

گزارش چگونگی جریان ترور امیرالمؤمنین، سخنان آموزنده و هدایتگرانه امام از هنگام ترور تا لحظه شهادت، موضع سرسخت ترین دشمن امام و سخنان او به هنگام شنیدن خبر شهادت امام (ع)، جریان تجهیز و تدفین امام، اختفای قبر امام (ع) و بالاخره اشاره ای به زیارت حضرت و برکات زیارت مرقد مطهر و مضجع منور ایشان، از جمله محتویات این بخش است.

بخش نهم: الآراء حول شخصية الإمام (ع)

در این بخش، خواننده، شخصیت مولا را از منظر: قرآن، پیامبر (ص)، خود امام، زهرا (س)، اهل بیت (ع)، اصحاب پیامبر، همسران پیامبر و شماری از برجسته ترین چهره های علمی، فرهنگی، سیاسی و نیز شاعران، ادیبان، و سخنوران و حتی دشمنانش می نگرد.

بخش دهم: خصائص الإمام علی (ع)

این فصل، خصایل و خصایص زیبای امام علی (ع) را در آینه آیات و گزارش های تاریخی، در پیش چشم شیفتگان شناخت مولا و تشنگان حق و حقیقت قرار می دهد. ویژگی های اعتقادی، اخلاقی، عملی و برجستگی های عبادی، سیاسی و اجتماعی، و آنچه مربوط به جهاد و جنگ حضرت است، هر یک در فصل های جداگانه و به گونه مبسوط آمده اند. همه این ویژگی ها به احادیث و متون اصیل تاریخی مستندند و هیچ یک جنبه ادعایی و تحلیلی ندارند.

بخش یازدهم: علوم الإمام علی (ع)

بخش یازدهم به علم حضرت اختصاص دارد. در این بخش، منزلت علمی حضرت و علوم مختلف ایشان بررسی شده است. در فصل «قبسات من علمه» که اصلی ترین و بزرگ ترین فصل این بخش است، گفته ها و خطبه های حضرت در علوم گوناگون، دسته بندی شده اند. از این میان می توان به «معرفة الله» با همه گستردگی و شمولش، «معرفة خلق الله» یا همان «هستی شناسی» با همه بزرگی اش و نیز: روانشناسی و تربیت، جامعه شناسی، اخلاق، تاریخ و ادبیات و شعر، اشاره کرد.

بخش دوازدهم: قضایا الإمام علی (ع)

در این بخش، در چهار فصل، ابعاد داوری های امام (ع) نشان داده شده است. در فصل اول، از جایگاه داوری مولا سخن رفته است و از این که به اقتضای صریح کلام پیامبر، «أقضى الأمة» بوده است. نمونه هایی از داوری های آن بزرگوار در زمان رسول الله (ص)، پس از آن حضرت و روزگار خلافتش گزارش شده که همه و همه نشانگر گستره دانش، صلابت رفتار، استواری موضع و حق مداری آن پاسدار حق و حقیقت در زندگی است.

بخش سیزدهم: آیات الإمام علی (ع)

این بخش، گزارش نمونه هایی است از قدرت معنوی، ولایت تکوینی و جلوه های خلیفة اللهی آن امام است؛ اساسی که خود، جلوه والای قدرت و عظمت الهی بود. نمونه هایی مانند: اجابت دعوات، سخن گفتن از ناپیداها و نادیده ها (اخبار مغیبات)، کرامت ها - همچون «رد الشمس» که منقبتی است منحصر به فرد و فضیلتی تحیر آفرین و شگفتی آور-، و

این بخش، بعد معنوی شخصیت امام را در تعامل با گستره هستی، و جایگاه والای او را در اوج و عروج، و مکانت عظیم او را در نقش «خليفة اللهی» نشان می دهد.

بخش چهاردهم: حبّ الإمام علی (ع)

بخش چهاردهم، به مهرورزی به آن امام پرداخته است. در این بخش، در کنار تأکید بر محبّت و برکات آن، مشخصه‌های دوستانان حقیقی مورد بحث قرار گرفته و فصل ویژه‌ای هم برای تحذیر از غلو در محبّت امام، گشوده شده است.

بخش پانزدهم: بغض الإمام علی (ع)

در این بخش، از دشمنی و کینه‌ورزی با حضرت، بحث شده است و افزون بر این، عوامل دشمنی با حضرت و زیان‌های این دشمنی، چهره‌برخی از بزرگ‌ترین دشمنان آن حضرت، افشای ناکامی آنان در پنهان داشتن نور درخشنده علی (ع)، و... گزارش و بررسی شده است.

بخش شانزدهم: أصحاب الإمام علی (ع) و عمّاله

با این بخش، کتاب، پایان می‌پذیرد. خواننده پس از مطالعه پانزده بخش از کتاب و دستیابی به آگاهی‌های گسترده‌ای در ابعاد مختلف حیات سرشار از آموزه‌های بیداری آفرین و انسان‌ساز، در این بخش، با شرح حال و چگونگی شخصیت شماری از اصحاب و کارگزاران مولا (ع) به اجمال، آشنا می‌شود.

در این بخش، خواننده از یک سو به آگاهی‌های ارجمندی درباره‌ی پرورش یافتگان مکتب علی (ع) دست می‌یابد و از سوی دیگر، با وقایع حکومت علوی و کمبود نیروهای کارآمد، درد آشنا و فرمانبردار، آشنا می‌شود و بدین سان تا حدودی راز و رمز پاره‌ای از نارسایی‌ها در حکومت علوی را درمی‌یابد.

این بخش از موسوعه نیز بسی خواندنی است. موضع امام (ع) در برابر اصحاب و کارگزاران، تأمل کردنی و درس‌گرفتنی است. کتاب، با بخش شانزدهم پایان می‌یابد و بدین سان خواننده با انبوهی از آگاهی‌ها، تحلیل‌ها و گزارش‌ها درباره‌ی مولا علی (ع) آشنا می‌شود.

